

Για το Νεοκλή Σαρρή

Μνήμη τότε και τώρα. Δέκα χρόνια μετά.

Ει δ' ορφέως μοι γλωσσα και μέλος παρην,
ωστ' ή κόρην Δήμητρος ή κείνης πόσιν
ύμνοισι κηλήσαντά σ' εξ Αιδου λαβειν,
κατηλθον άν,
(Ευριπίδης, Άλκηστις, 357-360)

Δε μπορώ να μιλήσω για το φίλο που έφυγε ακόμα και στο πλαίσιο μιας σύντομης αποτίμησης της συνεισφοράς του στην νεοελληνική έρευνα χωρίς αναφορά στην ποίηση: Η επιστήμη και η τέχνη, ο λογισμός και τ' όνειρο, είναι τόσο αξεδιάλυτα πλεγμένα στην ψυχή του Νεοκλή, ώστε κάθε φορά που τον σκέφτομαι ο δεσμός αυτός μόνο με μια λέξη μπορεί να ειπωθεί, την αυθεντικότητα. Ο Νεοκλής υπήρξε αυθεντικός. Η λέξη είναι παλιά στη γλώσσα μας, αυθεντικός, όπως λέει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος, είναι ο ηγεμονικός, ο δεσποτικός, ο δεσπόσυνος αυτός που ανήκει στον άρχοντα, στον κύριο. Η σημασία αυτή χάθηκε στα χρόνια μας κάτω από την επίδραση της φιλοσοφίας του Sartre. Έξι χρονών παιδί στους δρόμους της Πόλης των κλειστών "εθνικών κοινοτήτων" περιδιάβαινε ο Νεοκλής, όταν ο Sartre το 1946 έδινε τον πληρέστερο, τον πιο ταιριαστό ορισμό της αυθεντικότητας: «Η αυθεντικότητα συνίσταται στο να έχεις αληθινή και εναργή συνείδηση της κατάστασης, να αποδεχθείς τις ευθύνες και τους κινδύνους που περικλείει και να τους δεχτείς με περηφάνια ή με ταπεινότητα και κάποτε με τρόμο και μίσος». Όλοι καταλαβαίνουμε τη γεφύρωση με το πρόσημο της αυθεντικότητας που επιδίωξε ο Νεοκλής στο έργο του. Από την Πόλη «των ενδόξων βασιλέων», από την Πόλη των Φαναριωτών λογίων στην Πόλη της Καταστροφής και των Σεπτεμβριανών. Ένας άνθρωπος δικός μας ανδρώνεται σε αυτό το περιβάλλον και σαν των flâneur του Baudelaire περιδιαβαίνει στους δρόμους της να αναζητήσει το θαύμα. Εδώ, νομίζω, βρίσκεται το ουσιαστικό υπόστρωμα, η ψυχική ύλη, που καθόρισε την ερευνητική στάση του Νεοκλή. Από εδώ ανοίγει τη σκέψη του προς την αυστηρή γεωμετρία της νομικής παιδείας, προς την κοινωνιολογία και την ψυχολογία, προς την πολιτική επιστήμη και την ιστορία και ακόμη το θέατρο και τον κινηματογράφο.

Ο Νεοκλής υπήρξε άνθρωπος της πράξης σε εποχές και τόπους με έξεργο το στοιχείο της διακινδύνευσης και πάντοτε αναδέχθηκε τον κίνδυνο με γενναιότητα και καρτερία. Για να θυμηθούμε μια από τις πρώτες σημαντικές αποφάσεις του, ας αναφέρουμε τη συμμετοχή του στη νεολαία του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, το οποίο ήταν στενά συνυφασμένο με τις πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις στην Τουρκία κατά την περίοδο του μονοκομματικού κεμαλικού κράτους (1923-1950) και λίγο αργότερα το 1961 την ένταξή του στην ομάδα συγγραφής της ιστορίας του Κόμματος υπό τον Enver Ziya Karal. Η στοχαστική του εγρήγορση τον οδηγεί σε ζοφερή εκτίμηση για το μέλλον της ομογένειας και τότε διαμορφώνει το πρώτο ερευνητικό στημόνι της εργασίας του, «τη μελέτη του συγκεκριμένου των ελληνοτουρκικών σχέσεων και της ιστορίας – κυρίως κοινωνικής και οικονομικής – της οσμανικής και μεταοσμανικής περιόδου». Από εδώ προκύπτουν οι δύο μεγάλες συνθέσεις του Η «Οσμανική πραγματικότητα» και «Η άλλη πλευρά». Από εδώ

εκβάλλει και το χαριτωμένο βιβλίο με τίτλο «Προεπαναστατική Ελλάδα και οσμανικό κράτος: από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντη του Μοραΐτη», από εδώ και πλήθος κειμένων και δημόσιων τοποθετήσεων και διδασκαλιών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και σε πολλά άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Από εδώ εκβάλλει και η στέρεη και σταθερή σχέση του με τον τύπο και τα μέσα της μαζικής ενημέρωσης: Στα μαθητικά του χρόνια άρχισε να δημοσιεύει στον ομογενειακό τύπο της Πόλης και αργότερα έστειλε από εκεί τις πρώτες ανταποκρίσεις του στην εφημερίδα Ελευθερία των Αθηνών, μια σχέση που αρχίζει από τότε και φτάνει ως τις ύστατες εκπομπές του στον τηλεοπτικό σταθμό High.

Από το κωνσταντινουπολίτικο περιβάλλον ο Νεοκλής διαμορφώνει το δεύτερο στημόνι της έρευνάς του, τον συγκριτισμό. Η Πόλη ήταν η μητρόπολη του Γένους, η Πόλη ήταν το κοσμοπολιτικό κέντρο της καθ' ημάς Ανατολής ήταν η ίδια η έκφραση της πολύπτυχης οικουμενικότητας, που αναδύοταν μέσα στο μωσαϊκό των λαών, των συνταγμένων κάτω από την κοινή δεσποτική αρχή. Ο Νεοκλής τον συγκριτισμό τον θεωρούσε από μια δυναμική, μια πολιτική προοπτική. Η οθωμανική εξουσία είχε διαμορφώσει συνθήκες φυλετικού και θρησκευτικού διαχωρισμού και μ' αυτές ρύθμιζε τα μέσα και τους μεσαιωνικούς τρόπους άσκησης της δεσποτείας της. Ποιο όμως ήταν το πολιτισμικό βάθος αυτής της διάκρισης; Ο Νεοκλής απαντούσε ότι σε αυτήν εντοπιζόταν η πηγή της ελληνοτουρκικής αντιμαχίας και της αναγκαστικά μακρόσυρτης συμβίωσης των δύο λαών. Το βυζαντινό θησαύρισμα του ορθόδοξου χριστιανισμού, της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, της πάντοτε ευδιάκριτης και καθορίζουσας ελληνικότητας στάθηκαν η απαραίτητη εκείνη συντακτική ύλη, μέσω της οποίας οι δύο διαμετρικά αντίθετοι πολιτισμικοί τύποι απέδωσαν ορισμένα από τα πλέον έκτυπα χαρακτηριστικά της νεοελληνικής συγκρότησης, της νεοελληνικής ταυτότητας, όπως εμφαντικά έλεγε στα κείμενά του.

Το τρίτο στοιχείο είναι ο παραγωγικός επιστημολογικός εκλεκτικισμός. Η εργασία του Νεοκλή εντάσσεται στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και η συνειδητή ελευθεριότητα χαρακτηρίζει τις διαδρομές του από τη μια επιστημονική πειθαρχία στην άλλη. Το ιστορικό συγκείμενο δεν αντιμετωπίζεται κλεισμένο στη θετικιστική χρονικότητά του, δεν εξαντλείται στη μερικότητα της φιλολογικής ανάλυσης της ιστορικής πηγής, αλλά αναδεικνύει τα στοιχεία που το φέρνουν κοντά στην κοινωνιολογική θέαση και στον κοινωνιολογικό στοχασμό, μια θεώρηση που εμπιστεύεται την ερμηνευτική ισχύ της στο απροϋπόθετο της ιστορίας και από αυτό αρδεύεται τα στοιχεία που συνθέτουν συνολικά την πρόβαση στην κοινωνικοποίηση.

Η νεοελληνική ταυτότητα προσδιορίζεται με όρους κοινωνικούς, πολιτισμικούς, ψυχολογικούς και η μελέτη της αντλεί από το στοχασμό για την κοινωνική συμπεριφορά και τις νοοτροπίες. Η διαδικασία δόμησης των στοιχείων της υπόκειται σε σκόπιμες μοχλεύσεις από τη συμμιγή παγκαρπία των μεθόδων, μια μεθοδολογική απληστία, όπως έλεγε ο ίδιος, που τροφοδοτούσε τις άεναες ζητήσεις του προς τη γνώση. Ο Νεοκλής έφυγε από κοντά μας το ίδιο διψασμένος, όπως και όταν ξεκινούσε τις σπουδές του.

Η Πόλη της νεότητάς του τον ακολουθεί, εκεί βρίσκεται η πηγή και ο χώρος άθλησης της έμπνευσης, της ευαισθησίας της φαντασίας του. Αν στα ερείπια της Ρώμης αναδείχθηκε ένας ιδιαίτερος επαγγελματικός τύπος, ο ξεναγός, ο Νεοκλής δεν προσφέρει την έμμονη σχέση του με την Πόλη τροφή στους βιαστικούς τουρίστες, που επείγονται να καταναλώσουν την εύκολη πληροφορία, δε μιλάει καν για «τ' αρχαία μάρμαρα και τη σύγχρονη θλίψη». Η επιστημονική του συνείδηση εγρήγορη

πάντοτε απελευθερώνεται συμπαγής ως βίωμα προσωπικό και αληθινό. Αναδύει όμως τα λεπτά της αρώματα, μόνο όταν βρίσκει τις λαβές της στο συναίσθημα και στη φαντασία του αναγνώστη, μια δίκαιη σχέση αγάπης και συμπάθειας.

Το έργο του Νεοκλή έρχεται κοντά μας με τον ίδιο τρόπο που λέει ο Εγγονόπουλος στο ποίημα του Ενθύμιον Κωνσταντινουπόλεως: «Της αγάπης τα βάσανα μ' έχουνε φέρει στο ευγενικό το περιγιάλι / κι όλο ο νούς μου είναι σε μian υπέροχη / υπερήφανη μαγνόλια / όπου σ' αυτά τα μέρη εδώ / θάλλει κι' ανθίζει».

Καθηγητής Χάρης Μελετιάδης